

УДК 340.12.1:572.02.

В. В. Завальнюк

ПРИНЦИПИ АНТРОПОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ ПРАВА

Оцінюючи стан вітчизняної юридичної науки в цілому та загальнотеоретичної юриспруденції зокрема, слід відзначити кризу парадигми юридичного позитивізму, коріння якого сягають ще радянських часів. Редукція права виключно до його нормативного змісту та джерел права призвела до неспроможності виявити нові явища у праві, оцінити його ефективність, визначити нові шляхи розвитку позитивного права тощо. Очевидною є не тільки необхідність, але й ознаки наукової революції, або зміни парадигми права. Поняття наукової парадигми, уведене Томасом Куном, сьогодні означає систему категорій та методологічних інструментів певної галузі знань, відповідно до яких організується дослідницька практика науковим співтовариством у певний історичний період. Парадигма — одне з ключових понять сучасної філософії науки, що означає, по-перше, сукупність переконань, цінностей, методів і технічних засобів, що забезпечує існування наукової традиції, по-друге, наявність наукового співтовариства, яке сповідує певну парадигму.

Зміна парадигм є науковою революцією, тобто повною або частковою зміною теоретико-методологічних основ наукової діяльності. В межах юридичної науки аналогом парадигми, як переконливо доводить В. В. Лапаєва, є тип праворозуміння, тобто теоретико-методологічний підхід до формування образу права, здійснюваний в рамках певної методології аналізу з позицій того чи іншого теоретичного бачення проблеми [1, с. 5–15].

Типологія праворозуміння сучасної юридичної наукової спільноти є дискусійним питанням. В. С. Нерсисянц та його школа виокремлюють три основних типи розуміння права: легістський (позитивістський), природно-правовий (юснатуралістичний) і лібертарно-юридичний [2]. О. В. Мартишин розрізняє чотири типи праворозуміння: юридичний позитивізм (нормативізм), соціологічний позитивізм, теорії природного права та філософське розуміння права. Крім цих класичних типів, О. В. Мартишин визначає ще один, похідний від них, — інтегративний, заснований на комбінації принципів, що лежать в основі перших чотирьох типів [3, с. 13–21].

І. Л. Честнов розглядає три критерії класифікації праворозуміння, виходячи із трьох типів раціональності, що формують критерії науковості: філософський, соціологічний і культурно-історичний [4].

А. В. Поляків пропонує розрізняти практичний і теоретичний типи праворозуміння. Практичний тип праворозуміння відбивається в суспільній правовій свідомості у вигляді найбільш загальних ознак, що характеризують ставлення суспільства до права. Кожна цивілізація має свій тип праворозуміння. Можна виділити й більш загальні групи, наприклад праворозуміння Сходу та Заходу. Теоретичне праворозуміння, на думку А. В. Полякова, оформлене концептуально, а ціннісні мотиви в ньому ідеологізовані й найчастіше завуальовані.

Виходячи із цього критерію, А. В. Поляків розглядає три, на його думку, основних теоретичних типи праворозуміння: природно-правовий, етатистський та соціологічний [5].

Очевидним з наведених типологій є накручування на «тверде ядро» наукової категорії розуміння права (якщо використовувати термінологію Імре Лакатоса) ідеологем, які мало що дають для прирощення знання у сфері юриспруденції. По суті, йдеться про те, наскільки розгалуженими можуть бути позитивізм та неопозитивістські типи праворозуміння. Між тим за межами дискусій залишається питання про мету права та носія права — людину. В цьому сенсі постає питання про необхідність суттєвого корегування існуючих підходів до розуміння права, про зміну парадигми права.

На нашу думку, таким новим типом праворозуміння може стати антропологічна парадигма права. Вона шукає витoki права (тобто матеріальні джерела права) у людині як біосоціальної істоті (у генетиці, соматичній, психічній, гендерних та вікових особливостях людей).

З філософсько-світоглядних позицій антропологічна парадигма права за ставленням до основного питання філософії є матеріалістичною, а за типом методології — позитивістською, оскільки ґрунтує своє бачення права на емпіричних даних, хоча й не обмежується емпіричним рівнем аналізу.

Антропологічне праворозуміння розвивається в руслі тісно взаємопов'язаних підходів — психологічного, феноменологічного, екзистенціального, герменевтичного тощо, прихильники яких трактують право як психічні переживання імперативно-атрибутивного характеру, як продукт індивідуальної інтуїції, що формується в конкретній життєвій ситуації, як порядок соціального спілкування, як засіб забезпечення вільної екзистенції тощо.

Питання про принципи у правовій науці (а юридична антропологія є її складовою частиною) розглядається в багатьох ракурсах. Традиційно виокремлюють принципи права та його складових, законодавства, правової системи, державного устрою тощо. Науковці, прагнучи окреслити певні загальні підстави досліджуваного предмета, називають ті чи інші принципи, часом невинновато змішуючи їх, як правильно зауважує А. Ф. Черданцев, з властивостями або ознаками того чи іншого соціального явища [6, с. 52]. Проте принцип, швидше за все, категорія не онтологічного, а епістемологічного характеру. Виходячи з цього слід висувати на перший план принципи пізнання, які за своєю суттю виступають певними правилами дослідження об'єктів науки [7, с. 42].

Тому питання про гносеологічні засади антропологічної парадигми права — це питання про вихідні засади, головні ідеї, які лежать в основі пізнавальної діяльності і використовуються вченими з метою достовірної та повної рефлексії людського виміру права. Питання про вихідні методологічні засади юридичної антропології не можна назвати новим для загальнотеоретичної юриспруденції. Так, цієї проблематики торкався у своєму дисертаційному дослідженні російський дослідник О. О. Пучков [8, с. 130–148], який виокремлює такі принципи юридичної антропології:

- 1) принцип зв'язку біологічного і соціального;

2) принцип інтерпретації людини як біосоціальної істоти і правового універсуму;

3) принцип соціального характеру матеріально-тілесного життя;

4) принцип єдності духовного і матеріального у розвитку суспільних відносин;

5) принцип зв'язку індивідуального і соціального;

6) принцип стратифікації, тобто диференціації населення на різні мовні, релігійні, етнічні, расові чи ідеологічні спільноти, інституціоналізації процесу їх соціальної взаємодії, що відбувається на рівні еліт цих спільнот.

На нашу думку, у запропонованій О. О. Пучковим системі принципів юридичної антропології є наявним змішування матеріалістичного та ідеалістичного методологічних підходів, намагання поєднати позитивістську та непозитивістську методологію. Інакше кажучи він пропонує еклектичне розуміння принципів, що само по собі унеможливує існування цілісної парадигми. Хоча не можна не визнати необхідність співвіднесення антропологічної парадигми з новітніми науково-методологічними засобами, зокрема, аксіологією та дотичним до неї екзистенційним підходом.

На нашу думку, з урахуванням спільного та відмінного у правовій аксіології та правовій антропології антропологічна парадигма права включатиме:

принцип антропоцентризму — визнання людини, а не норми, правового припису, суспільства або держави центром правової реальності, навколо потреб та системи комунікацій якої обертається світ правових явищ. Вираз та задоволення розумних потреб людини мають виступати основним критерієм оцінки ефективності дії права та діяльності держави. В цьому плані особливу значущість для юридичної антропології має розроблений П. М. Рабіновичем та його науковою школою потребовий підхід.

Буття людини в праві полягає в тому, що окрім традиційних суб'єктивних прав, юридичних обов'язків та законних інтересів, якими наділені суб'єкти права і які конкретизуються в індивідуальних правових актах, людина з її почуттями, волею, свідомістю індивідуалізує себе в праві шляхом оцінки та легітимації правових норм, державної влади, правового порядку. У зв'язку з цим, буття людини у праві є більш яскравим, різноманітним, багатим, ніж суто правові відносини та акти правової поведінки, які людині «пропонує» нормоцентристський підхід до права;

принцип натуралізму — увага до проявів у праві біологічної природи людини, а не тільки розгляд людини як соціальної істоти, що було властиво попереднім пануючим парадигмам права. Відзначимо, що такі яскраво виражені антропні терміни як «людина», як і «чоловік», «жінка», «дитина», практично не фігурують (за винятком конституційного права та права прав людини) в жодному з національних правопорядків. Натомість використовуються такі собі «правові етикетки» як «особа», «контрагент», «обвинувачений», «заявник» тощо, які покликані позначати не людину як таку, а ту соціальну роль, яку вона на цей момент відіграє в соціальному житті. Антропологічна парадигма права бачить людину носієм і основною метою права;

принцип антропометризму — визнання прав, свобод та законних інтересів людини основним критерієм критичного осмислення позитивного права та правозастосовної практики;

принцип антропоморфізму — виявлення у праві та правових явищах людських (антропних) характеристик. Як приклад ми можемо навести антропоморфні характеристики.

З приводу принципів антропологічної парадигми права, то вони є ідеями, вираженими у фундаментальних правових поняттях, що відбивають існуючий рівень уявлень про право та антропологію права, детермінують юридичну діяльність і правовідносини, що виникають в її процесі [9]. У зв'язку з цим немає єдиного розуміння того, як використовувати та застосовувати принципи антропологічної парадигми права на практиці.

Литература

1. Лапаева В. В. Различные типы правопонимания: анализ научно-практического потенциала / В. В. Лапаева // Законодательство и экономика. — 2006. — № 4. — С. 5–15.
2. Варламова Н. В. Типология правопонимания и современные тенденции развития теории права : монография / Н. В. Варламова. — Б.м. : б.и., 2010. — 138 с.
3. Мартышин О. В. Совместимы ли основные типы понимания права? / О. В. Мартышин // Государство и право. — 2003. — № 6. — С. 13–21.
4. Честнов И. Л. Правопонимание в эпоху постмодерна / И. Л. Честнов // Правоведение. — 2002. — № 2.
5. Поляков А. В. Общая теория права: проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода. Курс лекций. — СПб., 2004. — С. 37.
6. Черданцев А. Ф. Логико-языковые феномены в праве, юридической науке и практике / А. Ф. Черданцев. — Екатеринбург : Наука, 1993. — 192 с.
7. Цофнас А. Ю. 50 терминов по методологии познания. Краткий словарь-справочник с методическими рекомендациями / А. Ю. Цофнас. — О. : Астропринт, 2007. — 242 с.
8. Пучков О. А. Юридическая антропология и развитие науки о государстве и праве : Теоретические основы : дис.... д-ра юрид. наук ; спец. 12.00.01 — Теория и история права и государства ; история учений о праве и государстве / Пучков Олег Александрович. — Екатеринбург, 2001. — 502 с.
9. Захарова К. С. Системные связи принципов права : Теоретические проблемы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 — теория и история права и государства ; история учений о праве и государстве / К. С. Захарова. — Саратов, 2009. — С. 8.

Анотація

Завальнюк В. В. Принципи антропологічної парадигми права. — Стаття.

У статті досліджено принципи антропологічної природи права. Значна увага приділена визначенню сутності принципів антропоцентризму, натуралізму, антропометризму, антропоморфізму.

Ключові слова: парадигма права, юридична антропологія, парадигма, право розуміння.

Аннотация

Завальнюк В. В. Принципы антропологической парадигмы права. — Статья.

В статье исследованы принципы антропологической природы права. Значительное внимание уделено определению сущности принципов антропоцентризма, натурализма, антропометризма, антропоморфизма.

Ключевые слова: парадигма права, юридическая антропология, парадигма, правопонимание.

Summary

Zavalnyuk V.V. The principles of anthropological paradigm of law. — Article.

The article studies the principles of anthropological paradigm of law. In particular, the following principles of anthropological paradigm are defined: anthropocentrism, anthropomorphism, naturalism.

Keywords: paradigm of law, principles, legal anthropology, understanding of law.

УДК 340.11:007

И. В. Антошина

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ И РЕГУЛЯТИВНОЙ ФУНКЦИЙ ПРАВА

Юридическая наука в течение всего периода ее существования пыталась исследовать роль права не только как способа фиксации существующих общественных отношений, но и как средства решения определенных общественных противоречий. Представление о назначении права, которое возникло на протяжении всего времени его существования, его социальной роли и функций, оказало существенное влияние на понимание свойств, которыми должно обладать право как система целостно-нормативного регулирования. [1, с. 275].

Одним из важных направлений воздействия права на социальную среду выступает регулятивная функция права, которая часто описывается как «направление правового воздействия в отношении установления правил поведения субъектов правоотношений» [2, с. 135].

Цель данной работы заключается в определении правовой природы информационной и регулятивной функций права. Работа направлена на подтверждение того факта, что правовое регулирование осуществляется в информационном аспекте, то есть в тесной взаимосвязи информационной и регулятивной функций права.

Для того чтобы показать связь регулятивной функции и информационной, необходимо обеспечить их особенности и определить правовую природу.

Прежде всего, функции права связаны с той ролью, которую играет право или определенный правовой институт в социальной жизни, а также конкретные направления правового воздействия на поведение субъектов права [3, с. 916].

Проблематике функций права уделялось значительное внимание как отечественными, так и зарубежными учеными. Среди них назовем имена С. С. Алексеева, А. И. Абрамова, М. В. Цвика, О. Ф. Скакун, В. С. Ковальского, П. М. Рабиновича, А. С. Васильева, С. А. Дроботова, Т. Н. Радько, Н. И. Матузова, Ф. Н. Фаткуллина.

Несмотря на широкий круг исследований по указанной тематике, вопрос взаимодействия регулятивной и информационной функций права практически остался неизученным, что придает актуальность рассмотрению связи регулятивной и информационной функций.